

دوستانه بین ما محفوظ بماند.

مذاکرات فوق با تظاهر به خصوصیت از طرف آقای جرنگان و احوالپرسی از یک یک اعضای خانواده این جانب خانم یافت و در موقع خداحافظی گفت این مذاکره بسیار مفید بوده و این را هم می‌خواهم به شما اطمینان دهم که آقای ژنرال بیدل اسمیت معاون کل در نپذیرفتن شما تعمدی نداشته بلکه چون آقای وزیر خارجه دیشب از مسافرت مراجعه نموده و قرار بود امروز به وزارتخانه بیایند ایشان فرصت ملاقات شما را نداشت.

به این ترتیب با قائم مقام معاون وزارت خارجه خداحافظی نمودم و عصر دیروز هم که ایشان را در میهمانی سفارت هاشمی اردن دیدم بار دیگر از این ملاقات و صحبت‌های آن روز [در متن اشتباهاً «امروز» تایپ شده است.] اظهار خوشوقتی کرد.

سفیر کبیر - اللهیار صالح

محل امضا

(نقل از تاریخ معاصر ایران، کتاب اول)

نقد و بررسی کتاب

حمید حمید

The Iranian Constitutional Revolution 1906-1911
By Janet Afary
Columbia University Press
New York 1996

انقلاب مشروطیت ایران، ۱۹۰۶-۱۹۱۱
نویسنده ژانت آفاری
از انتشارات دانشگاه کولومبیا،
نیویورک ۱۹۹۶
تعداد صفحات ۴۴۸

تاریخ انقلاب مشروطیت ایران، آنچنان که برآستی در حق مقام آن است نوشته نشده است. ناتوانی در دستیابی به منابع لازم که با ابتناء به آنها بتوان آن انقلاب را نه به عنوان بلوایی داخلی، بلکه بمنابه واقعه ای زنده و خیزی در جهت رهایی، ضمن رابطه اش با حوادث انقلابی جهان و قدرت های سیاسی بین المللی و تأثیرات ناشی از آرمانهای مترقی بر روند زندگی، اقتصاد و اندیشه محافل و گروههای دست اندر کار و درگیر در انقلاب، مورد رسیدگی و تحلیل قرار داد و فقدان نگرش [تنوری] با نگرشهای استوار تبیین، از دلایل عمده این امر است. تنها مروری بر چند اثر مشهور مربوط به انقلاب مشروطیت و از آن جمله سه متن ادوارد براون، احمد کسروی و ملک زاده بنحوروشنی از این واقعیت پرده بر می‌گیرد که همه آنها، صرف نظر از مقدار معتنا بهی داده های خام برای یک اثر جدی، از منظر کاستی ها و تضادهایی که در آنها وجود دارد نمی‌توانند جای خالی یک تاریخ تحلیلی علمی را پر کنند. انقلاب مشروطیت از لحاظ ترکیب گروهها و سازمانها، نیروهای مادی و عناصر فرهنگی، تضادها و گرایشهای متنوع و در عین حال ناسازگاری که در آن وجود داشت واقعه ای پیچیده است. طبیعی است که ما تا آن زمان که نتوانیم قوانین عام و خاص حاکم بر آن رویداد را باز یابی کنیم، ساخت و مضمون فرهنگها و گرایشهای فکری متنوعی را که انقلاب در بطن و متن آنها روئید و تضادهایی را در این تنوع فرهنگی و البته قومی، انقلاب را با آنها درگیر ساخت و بالاخره سرشت و ویژگی طبقاتی و ساختار اقتصادی - سیاسی جامعه در آن دوران معین از تاریخ ایران را بر گرده نگرش و روش شناسی کارآمد و

انتشارات فصل کتاب

بزودی منتشر می‌کند:

مشروطه ایرانی

و پیش زمینه های نظریه ولایت فقیه

نوشته

ماشالله آجودانی

(در بانصد و پنجاه صفحه)

بها: ۱۵ پوند

Fasl-e Ketab Publication
P. O. Box 14149
London W13 9ZU
England

نشانی جدید فصل کتاب:

اری مورد شناسایی و تحقیق قرار دهیم، در بیغولۀ قضاوت‌های ناب‌برحق و شرایط برداری از یک اثر قابل اعتماد درباره انقلاب مشروطیت گرفتار خواهیم ماند.

***

کتاب «انقلاب مشروطیت ایران ۱۹۰۶-۱۹۱۱» اثر خانم ژانیت آفاری که بزبان سی نوشته شده است در ارتباط با مواردی که به آنها اشاره کردم و در مقام جبران هایی که آثار پیشین مربوط به این رویداد از آن برخوردارند، گام بلند و امیدبخشی آفاری با قرار دادن انقلاب مشروطیت در متن جامعه ای چند فرهنگی و چند آرمانی و بی تضادهایی که چنین خاستگاهی فراروی انقلاب قرار داده است و اعمال تلویحی دی مارکسی به روابط متقابل زیرساخت - روساخت که بر خلاف رویکرد سی مارکسیستی از مطلق کردن زیرساخت امتناع می ورزد برای نخستین بار الگویی برای هرگونه تحقیق از این نوع فراهم آورده است. نویسنده با پرهیز آشکار از گفتن کسانی چون براون، کسروی، ملک زاده و امتناع از دچار آمدن به روایت‌های گرانه کسانی چون آدمیت، اتحادیه، بیات و دیگران که عموماً بر بعد سیاسی انقلاب ت اصرار می ورزند، بر ساخت و بعد چند طبقه ای، چند فرهنگی و چند آرمانی تاکید می ورزد و در این باره تصریح می کند که «انقلاب مشروطیت تنها یک سیاسی نبود، بلکه انقلابی با ابعاد ریشه ای اجتماعی و فرهنگی نیز بود» جز این، بر سر افشای این واقعیت می کوشد که ابعاد قومی، طبقاتی و جنسی نهضت بر سیاسی آن موثر افتاده است و بنابه عواملی تعیین کننده در قلب انقلاب حضور دارد. علاوه بر این نکات، آفاری بیش از دیگران آرمانهای سوسیال دموکراسی نافذ ب را مورد بررسی قرار می دهد و در این میان بخصوص بر سه عنصر اصلی آن یعنی سی پارلمانی نوع غربی، ظهور گرایشهای سوسیال دموکراتیک که از سوی سوسیال های ماوراء قفقاز القاء می شدند و دموکراسی رادیکال که پاره ای از شوراهای ت که ما برای اولین بار در بررسی انقلاب مشروطیت از نقش زنان و اقلیت های لیر ارامنه و یهودیان آگاه می شویم و هم در ارتباط با همین مواضع از تفاوت های ای که بین انجمنهایی نظیر انجمن تبریز و رشت از یکسو و انجمنهای شیراز و کاشان وجود داشته است خبر می گیریم.

وصیت روشمند و مبتنی بر ساختن تحقیق بر نگرش ی [تئوری] معین از وجوه ممتاز است. لازم به توضیح است که طی دو دهه ای که گذشت، نگرشهای متعددی در نگینی و ماهیت تحولات اجتماعی نهضت ها و انقلابات جوامع در حال توسعه در

ارتباط با سرمایه داری جهانی و عوامل و وجوه تولیدی و فرهنگی آن جوامع ارائه شده، انقلاب مشروطیت و تاریخ ایران در دوران قاجاریه، جای جای از سوی محققین غربی که به اعمال آن نگرش ها در باب انقلابات جهان سوم اقدام کردند نیز مورد پژوهش قرار گرفت. از میان این نگرش ها، نگرش «توسعه وابسته» که جان فوران بیش از هر محقق دیگری آن را در مطالعه تاریخ ایران از ۱۵۰۰ تا انقلاب مشروطیت بکار گرفت و آفاری نیز بنحوی بر آن ناظر است که یکی از کارآمدترین این نگرشهاست. جز این، نظریه بارینگتون مور که اعمال دموکراسی پارلمانی را در جوامعی که شرایط اسارت بار دهقانی بر آن حاکم است ناممکن تلقی می کند. نگرش ترنس رنجر و اریک ولف و استیواسترن که بر نقش جوامعی روستایی بعنوان عامل تغییر اجتماعی تاکید می ورزند، نگرش «سیستم جهانی» ایمانوئل والرشتاین که از سوی کسانی چون چارلز عیسوی، نیکی کدی، گاد گالیبار و جان فوران در پژوهش درباره دوران متاخر قرن نوزدهم ایران مورد استفاده قرار گرفت و نگرشهای چارلز تا بلی و تدا اسکویپول و بالاخره نظریه های نومارکسیستی کسانی چون هیل و نامپسن از جمله تئوریهای شایع تحقیق تاریخی، اقتصادی اجتماعی طی دو دهه گذشته اند. آفاری ضمن نقد پاره ای از عناصر این نگرشها، با تاکید بر جنبه های ایدئولوژیک و فرهنگی آنها، انقلاب مشروطیت ایران را بر شالوده ساخت نگرشی ای مورد مطالعه قرار می دهد که از تلفیق همه آن نگرشها فراهم آمده است.

آفاری اگرچه دامنه بحث از نگرشهای تحقیق در مورد انقلابات و تحولات اجتماعی را تا مکتب «فرانکفورت» و گرامشی ادامه می دهد. مع الوصف به عنصر ماتریالیستی این نگرشها اعتباری که شایسته آنهاست نمی بخشد و با مطلق ساختن عناصر ایدئولوژیک و فرهنگی موضع آسیب پذیری را در کار بسیار با اهمیت خود فراهم می آورد.

**

کتاب از پنج بخش با عناوین «در آستانه»، «نخستین دوره مشروطیت»، «نیروهای جدید و ماموریت جدید»، «استبداد صغیر»، «دومین دوره مشروطیت» و دوازده فصل فراهم آمده است.

فصل اول، زمینه انقلاب و شقاقهای بی ثبات کننده کنش متقابل سیاسی و اقتصادی با اقتصاد سرمایه داری جهانی دوره متاخر قرن نوزدهم ایران را مورد بررسی قرار می دهد. آفاری در بحث از این موارد در این فصل به این نکته اشاره می کند که طی سالهای پایانی قرن نوزدهم، از یکسو روند توسعه وابسته اقتصاد، ایران را به صادرکننده مواد خام به کشورهای صنعتی پیشرفته تبدیل کرد و از سوی دیگر تماس روز افزون با نهادهای دموکراتیک

صنعتی شده غرب، روشنفکران ایران را به مطالباتی در باب اصلاح جامعه سنتی آنها و محدود شدن سلطه حکومت مطلقه برانگیخت.

فصل دوم با بحث درباره انقلاب ۱۹۰۵ روسیه و تاثر آن بر شرق آغاز می شود و با توصیف جمعیت های سری و نیمه سری ماقبل انقلاب که طی سالهای ۱۹۰۴ و ۱۹۰۵ در ایران بوجود آمد پی گرفته می شوند.

فصل سوم ترکیب مجلس اول (۱۹۰۶-۱۹۰۸) و اقدامات آن را مورد رسیدگی قرار می دهد و به دستاوردهای قانون اساسی مصوب دسامبر ۱۹۰۶ و از آن جمله به کاهش قدرت شاه و وزیران و واگذاری اختیارات اداری به ایالات و ایجاد زمینه های لازم برای برقراری سیستم قضایی غیر دینی و تامین و تضمین آزادی مطبوعات اشاره می کند. در همین فصل موضوع ایجاد پاره ای شوراهای شهری نظیر انجمن تبریز و دیگر شوراهای رادیکال تهران و تبریز مورد بحث قرار می گیرد و از تاثیر سازمانهای سوسیال دموکرات ماوراء قفقاز بر این انجمن ها بخصوص بر انجمن های شمال سخن به میان آورده می شود.

آفاری در فصل چهارم از کتاب به بحث درباره تصویب متممات قانون اساسی که در سال ۱۹۰۷ موضوع مجادلات شدیدی گردید می پردازد و مباحث ایدئولوژیکی ای را که در قرن بیستم بر سر این متممات درگرفت مورد مطالعه قرار می دهد. مشاجرات جدی بر سر سلطه سنن و نهادهای شیعی که لزوماً مقوله شریعت را نیز در برمی گرفت و جدایی محافل محافظه کار روحانیت از نهضت و تقرب آن محافل به شاه از موارد رسیدگی در این فصل است. جز اینها، تلاش محافل مترقی برای تصویب لوایحی در زمینه تامین حقوق و آزادیهای بیان، تجمع و انتشارات و همچنین تضمین حقوق برابر برای همه مردم صرفنظر از قومیت و دین از نکات مطروح در همین فصل است.

سرشت فرهنگ عمومی حاکم بر ایران در دوران مشروطیت و نقش رجال آزاد یخواه و مطبوعات مترقی در بیداری افکار و مبارزه با سنن منسوخ و بازدارنده از مواردی است که هیچ تاریخ جدی مربوط به انقلاب مشروطیت و دوران متاخر قاجاریه نمی تواند از پرداختن به آنها پرهیز کند. در گستره طرح این موارد جدی است که به روشنی می توان از نقش نشریاتی چون صور اسرافیل و جبل المتین در نقد سنتهای ژولیده اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و مقاومت در برابر مواردی چون معاهدات سیاسی قدرتهای استعماری علیه منافع ایران در آن دوران و همچنین از نقش شخصیت هایی چون دهخدا در نقد طنز آمیز خرافات رایج آگاه گردید. آفاری فصل پنجم از کاتب را به بررسی این موارد اختصاص داده است. اصلاح ارضی، مسئله شوراهای شهری و روستائی و بررسی آثار مربوط به مقاومت

دهقانان، قیامهای منطقه خزر، مخالفت مجلس با تشکیل انجمنهای شهری و روستایی، جنگ داخلی آذربایجان و نبردهای توالش، شوراهای زنان و ریشه های نهضت زنان در ایران، کاهش خودکامگی، دومین مجلس ملی و ایجاد احزاب سیاسی، ترور، تبعید و فشار امپریالیستی، برخوردهای پارک اتابک، کنفرانس ضد امپریالیستی استانبول، ترور بهبهانی و تبعید تقی زاده، مداخله امپریالیستی، اصلاحات شوستر و دموکراتها، اصلاحات انتخاباتی، آموزشی و حقوقی و بالاخره التیماتوم روسیه و مقاومت مجلس، در هفت فصل بعدی کتاب به تفصیل و با موشکافی مورد مطالعه قرار گرفته است.

گمان من این است که کتاب «انقلاب مشروطیت ایران» اثر خانم دکتر زانت آفاری به لحاظ اهمیت جدی آن باید مورد تحلیل و رسیدگی دقیق قرار بگیرد و آنچه را که من در این فرصت انجام دادم جز تلاشی برای معرفی اجمالی آن نبود. آرزو می کنم که کتاب از سوی خانم آفاری و یا مترجم دیگری به فارسی برگردانده شود تا طیف وسیع تری از خوانندگان و صاحب نظران ایرانی از آن بهره مند گردند.

سالت لیک سیتی . یوتا

۱۴ آگوست ۱۹۹۷